

О. О. Цокало

<https://orcid.org/0000-0002-6335-5939>

заступник директора бібліотеки

Д. В. Ткаченко

<https://orcid.org/0000-0002-8860-6845>

завідувач відділу інформаційних технологій

Бібліотека Миколаївського національного аграрного університету

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНА РОБОТА БІБЛІОТЕКИ МНАУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ПУБЛІКАЦІЙ У «ХИЖАЦЬКИХ» ВИДАННЯХ

Анотація. У статті розглянуто проблему розповсюдження «хижацьких» та «сміттєвих» видань, а також видань з низькою науковою значущістю. Наведено досвід роботи бібліотеки МНАУ у напрямку запобігання розміщенню результатів наукової діяльності професорсько-викладацького складу університету у таких виданнях. Запропоновано деякі практичні шляхи подолання цього негативного явища.

Ключові слова: *хижацькі видання, сміттєві видання, наукометричні бази даних, консультаційна діяльність бібліотеки, публікаційна етика*

Таке явище, як «хижацькі» видання є ознакою зростання проблемного аспекту наукової та дослідницької діяльності в Україні, а саме - закріплення на законодавчому рівні примусу до публікації з надмірним акцентом на їх кількості, а не на якості. Так, згідно з п. 30 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» для визнання кваліфікації науковця відповідної спеціальності необхідна наявність наукових публікацій у періодичних виданнях за останні п'ять років, які включені до наукометричних баз, рекомендованих МОН, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection, та наявність не менше п'яти наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових

фахових видань України [2]. Така вимога ставить перед науковцями та дослідниками завдання будь-якими засобами опублікувати наукову роботу у короткий термін, а сама публікація стає критично важливою для їх професійного життя. При цьому відсутність офіційного переліку «наукометричних баз, рекомендованих МОН» дає можливість розвиватися так званим «хижацьким» виданням не тільки закордоном, але й в Україні.

Слід пам'ятати, що згідно вимог усіх авторитетних наукометричних баз даних, до розміщення приймаються тільки результати якісних та глибинних досліджень. Наукова стаття, яка розміщується в таких БД, потрапляє на розгляд до рецензентів лише після ретельної підготовки, редакторських правок та вичитування, але, навіть після цього немає жодної гарантії, що роботу опублікують. Сумнівні ж видання публікують будь-яку статтю без огляду на її наукову цінність.

Причини, з яких автори публікуються в хижацьких журналах, на думку С. Б. Фіялки, є «тиск керівництва, невпевненість у своїх силах, погане володіння англійською мовою, низький рівень матеріальної підтримки досліджень, незнання дослідницької методології, а також те, що провідні західні журнали мають упередження щодо наукових результатів, досягнутих ученими з їхніх країн» [4].

Для запобігання публікації результатів наукових досліджень у виданнях, які можуть зашкодити не тільки репутації вченого, а й репутації університету в цілому, спеціалісти бібліотеки МНАУ систематично надають консультаційні послуги професорсько-викладацькому складу університету. Зокрема, надається допомога у підборі видання для публікації за галуззю знань, перевірка видання за ознаками «хижацького» або «сміттєвого», розміщення на сайті бібліотеки актуальних матеріалів з цих питань тощо. Але, незважаючи на те, що консультаційна робота з викладачами з питань запобігання публікацій у виданнях з поганою репутацією (відверто комерційних «хижацьких» журналах та конференціях) ведеться постійно й систематично, ще досить часто трапляються випадки розміщення наукових статей у такій категорії видань.

Участь у наукових конференціях є одним із обов'язкових видів наукової діяльності професорсько-викладацького складу університету. Але ж й в цьому випадку «сміттєві» та відверто «хижацькі» конференції стали вже звичайним явищем. Прикладом можна навести таке видавництво, як International Science Group (<https://isg-konf.com>), яке позиціонує себе як організатор міжнародних наукових конференцій по всьому світу, при цьому воно має усі ознаки недоброчесних, шахрайських видань. Майже у кожному репозитарії ЗВО України можна знайти публікації з цих конференцій.

Нещодавно ми зіткнулися з публікацією нашого викладача у матеріалах всеукраїнської наукової конференції. У результаті перевірки сайту конференції ми побачили відверте хижацьке видання. На сторінці не вказано жодної установи, відповідальної за організацію конференції; не розміщено інформацію про редакційну колегію та навіть не вказано юридичну адресу; відсутня інформація про реєстрацію конференції в УкрІНТЕІ. Засновником цієї конференції та псевдонаукового журналу, інформація про який розміщено на цьому ж сайті, є науковець українського ЗВО, який викладає право! Інформацію про цю конференцію ми бачили й на деяких сайтах провідних університетів України.

У своїй практиці аналізу наукових журналів ми зіткнулися навіть з випадком розміщення «хижацького» видання в БД Scopus (див. рис. 1).

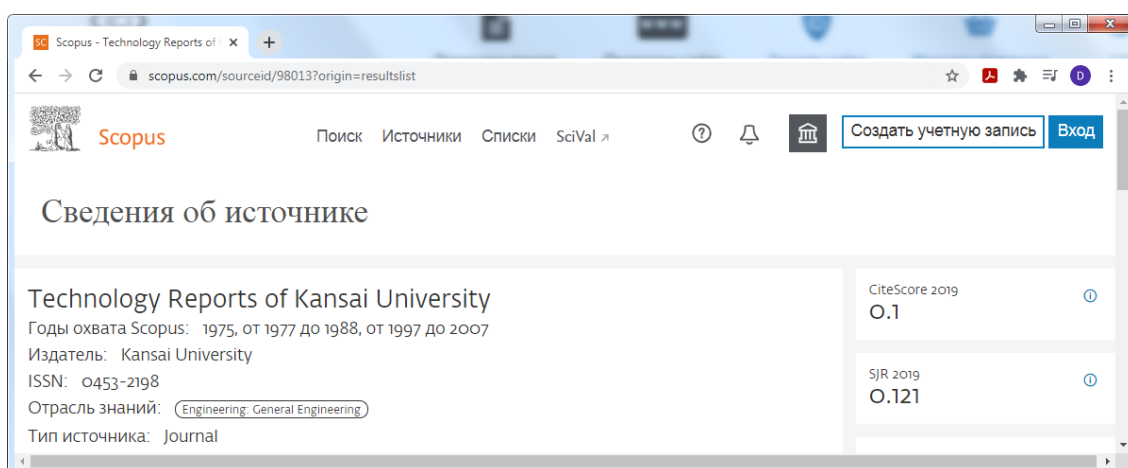

Рис. 1. Розміщення «хижацького» журналу у БД Scopus (<https://www.scopus.com/sourceid/98013?origin=resultslist>)

Рис. 2. Сайт журналу «Technology Reports of Kansai University»

(<https://www.kansaiuniversityreports.com>)

Журнал відображено на сайті SCImago Journal & Country Rank (рейтинг журналів, що дає можливість оцінити науковий престиж робіт учених, виходячи з кількості вагових цитат на кожен документ.). При першій зустрічі з цим виданням, на сайті SCImago Journal & Country Rank був вказаний діапазон присутності у Scopus з 1975 по 2020 роки включно. Через місяць ми не побачили у БД Scopus статей за останні 13 років, в тому числі і публікації наших науковців. Проте на сайті видання досі стверджується, що журнал індексується у БД Scopus (рис. 2). На перший погляд - це авторитетний журнал з давньою історією, який видається японським університетом Kansai. Проте нас занепокоїли коментарі на SCImago.

Devhi 4 months ago

Technology Reports of Kansai University

Scopus coverage years:1975, from 1977 to 1988, from 1997 to 2007

(please check scopus.com)

It has been reported that there are some unauthentic sites called Technology Reports of Kansai University/ TRKU, which collects article processing charges using our university and professors' names without our permission. Please note that the website has absolutely nothing to do with Kansai University. Please make sure that the site URL is our university's domain (kansai-u.ac.jp), when you access our website.

https://www.kansai-u.ac.jp/Fc_sci/award/news/detail.html?id=945

Рис. 3 Коментарі до видання на сайті SCImago

Якщо перейти за посиланням https://www.kansai-u.ac.jp/Fc_sci/award/news/detail.html?id=945 на офіційну сторінку університету Kansai, то побачимо такий допис:

Рис. 4. Роз'яснення щодо журналу «Technology Reports of Kansai University» на офіційній сторінці університету Kansai

Тобто, журнал «Technology Reports of Kansai University» не має ніякого відношення до університету Kansai. Отже, навіть розміщення видання в авторитетних наукометричних БД не дає стовідсоткової гарантії доброчесності видавця.

Постає питання, як впізнати недоброчесне видання та уникнути публікації у ньому. Ця проблема неодноразово розглядалася як науковцями, так і бібліотекарями. Наприклад, L. Shamseer з співавторами [6] до ознак, які вказують на хижацький характер журналу віднесли такі:

1) Мультидисциплінарність: в сферу інтересу журналу входить широкий спектр наукових напрямків - від біомедичних досліджень до соціології, тобто все, за що автор готовий заплатити.

2) Часто інтернет-сторінка англomовного псевдожурнала містить граматичні помилки, а зображення виглядають нечіткими або спотвореними.

3) При описі цитованості журналу вказується значення індексу Copernicus Value, який ряд фахівців вважає майже шахрайським.

4) На веб-сторінці журналу відсутній опис процесу відбору, рецензування та підготовки рукопису до друку, а також процедури відкликання рукопису.

5) Журнал, який претендує на відкритий доступ, не повинен намагатися залишити за собою авторські права на опубліковані статті або обходити цю тему замовчуванням.

6) Рукописи статей надсилаються електронною поштою, а не завантажуються на веб-сторінці журналу, а контактна адреса електронної пошти зареєстрована на загальнодоступних доменах (наприклад @gmail.com).

7) Хижацькі журнали зазвичай гарантують швидку (протягом декількох днів) публікацію рукопису за порівняно невелику плату.

Дещо інші ознаки хижацьких журналів наводить Тетяна Журкович [1]. На її думку, головними ознаками «хижацького» журналу є:

1) Відсутнє експертне рецензування наукових статей або ж розгляд відбувається дуже швидко – кілька днів.

2) Самоцитовання може бути 60-80% і більше та публікація статей з ознаками плагіату.

3) Видання не має чітко сформульованої спеціалізації та працює за багатьма напрямками науки.

4) Аномально велика чи маленька кількість публікацій у випуску.

5) Приймають роботи наперед або затримують вихід журналу, через що робота може вийти у науковому виданні, вже видаленому зі списку бази даних.

6) Найбільш відомий показник впливовості журналу – Імпакт-фактор (IF), а такі як Universal Impact Factor (UIF), Global Impact Factor (GIF), Citefactor (CIF) та інші – вигадки самозванців.

7) Експертна оцінка є головною умовою публікації, але експрес оцінка «хижацьких» журналів не має нічого спільного зі справжнім рецензуванням, яке іноді може тривати до року.

Також можна додати, що дуже часто можна зустріти на сайті видавництва повідомлення про індексацію у Google Scholar. Проте, твердження що статті індексуються в Google Scholar, як відмічає L. Shamseer [6] вводять в оману, тому що Google Scholar - це пошукова система, а не база даних, яка індексує відібрані журнали.

Отже, порівнюючи ці два списки, можна зробити висновок, що досить складно визначити належність конкретного видання до «хижацьких». У роботі бібліотеки МНАУ за цим напрямом склався певний алгоритм перевірки видань на ознаки недоброчесності.

Визначити неякісний журнал можна тільки після глибокої аналітичної перевірки. На що треба звернути увагу при перевірці видання на доброчесність.

1. Журнал повинен містити матеріали, об'єднані спільною тематикою. Мультидисциплінарність - перша ознака хижацького видання, на яку варто звернути увагу. Авторитетне видання не буде розміщувати у одному випуску матеріали з економіки, мистецтва, медицини та астрономії. Тобто спеціалізація журналу повинна бути вузькопрофільною.

2. Інформація про склад редакційної колегії. До складу редакційної колегії поважного видання зазвичай входять видатні вчені та спеціалісти за профілем видання. Дуже часто на сайті хижацького журналу є розділ "редакційна колегія", але інформація про неї відсутня. Якщо список редакційної колегії на сайті розміщений, ми обов'язково перевіряємо належність членів колегії до вказаних установ та наявність публікацій за профілем видання. Зважаючи на випадки, коли у складі редакційної колегії містилась інформація

про людей, зареєстрованих у базах даних з працевлаштування Чехії, Польщі та ін., з метою виявлення недостовірної інформації, наші фахівці перевіряють також дані про редакторів.

3. Інформація про рецензування. На сайті має бути розміщена інформація щодо процесу рецензування. Автору рецензованої роботи надається можливість ознайомитися з текстом рецензії, зокрема якщо він не згоден з висновками рецензента. Хижацькі ж видання пропонують рецензування протягом 3-7 днів. Наприклад, наводимо інформацію з видання "International Journal of Science and Research (IJSR)", яке позиціонує себе міжнародним науково-дослідним журналом: "Процес рецензування зазвичай завершується протягом 7 днів, в залежності від кількості дослідних робіт в черзі". Сайт видання "Paripex - Indian Journal of Research" пропонує скористатися прискореною публікацією протягом 3 днів "Якщо ви хочете скористатися послугою "прискорена публікація", відправте свій рукопис по електронній пошті редактору".

4. Необхідно звернути увагу на бази, в яких індексується видання. Низькі реальні наукометричні показники видання (імпакт-фактор, квартиль, індикатор SJR, CiteScore і інші) також вважаються ознаками хижацького журналу. Зважаючи на високі критерії до наукових видань БД DOAJ, радимо також перевіряти наявність видання у цій базі. DOAJ прагне боротися з сумнівними видавцями та сумнівною видавничою практикою, допомагаючи захистити дослідників від попадання в пастку неетичних журналів.

5. Стаття до редакції журналу повинна відправлятися через спеціальну систему з можливістю відстеження статусу (наприклад, EVISE, Open Journals Systems). Для авторів має бути представлено керівництво по відправці статей. Не слід відправляти статтю на електронну пошту редактора або вести переписку з менеджерами журналу.

6. Необхідно звернути увагу на мову публікацій та порівняти з вимогами до прийнятих рукописів. Наприклад, видання позиціонує себе як міжнародне, наводить інформацію на сайті про проведення конференції в Канаді або Японії, а мови опублікованих статей - російська та українська.

7. На сьогодні є безліч видань, які видають себе за європейські чи американські видання, але видаються вони в країнах Азії і Африки. Географічне розташування редакції досить часто вигадане, або наведено випадкову адресу, наприклад, лікарня, хостел і т.п. На сайтах сміттєвих журналів часто не вказано поштову адресу редакції, а направити статтю на публікацію можна тільки по електронній пошті. Електронна скринька, яка вказана на сайті, зазвичай зареєстрована на поширених поштових сервісах.

8. Плата за публікацію завжди присутня та достатньо невелика. Наразі поширені випадки, коли плату потрібно перерахувати на картку Приватбанку на фізичну особу, одночасно надіслати статтю на електронну пошту і через декілька днів статтю буде опубліковано.

Висновки та пропозиції

Отже, зважаючи на ситуацію, що склалася з зростанням кількості публікацій наукових доробків у "хижацьких" виданнях та у виданнях з дуже низькою науковою цінністю необхідно впроваджувати у практику бібліотек ЗВО консультаційну та методичну роботу з цих питань.

Ретельна перевірка видавництва перед подачею статті стає необхідною умовою для оприлюднення результатів дослідницької діяльності професорсько-викладацького складу МНАУ. При цьому важко переоцінити роль бібліотеки у цьому процесі. Грунтуючись на нашому досвіді можна зробити висновок, що більшість науковців невзможі визначити належність видавництва до «хижацьких» та «сміттєвих», незважаючи на постійні консультації з цього питання. Тому у практиці роботи бібліотеки МНАУ з'явився новий напрям роботи – ретельна перевірка видавництва за розробленим алгоритмом.

Також одним з засобів боротьби з цим негативним явищем, на нашу думку, є відмова у розміщенні публікації з «хижацького» видання в інституційному репозитарії університету, навіть якщо стаття має наукову цінність. Це спонукає науковців більш ретельно підходити до вибору видання для оприлюднення результатів своєї наукової та дослідницької діяльності.

Ще один бік проблеми розповсюдження "сміттєвих" та "хижацьких" видань – низька публікаційна етика українських видавців. Якщо розглянути наукові видання українських ЗВО (вісники, журнали тощо), то можна зробити невтішний висновок, що багато з них не повною мірою відповідають вимогам провідних наукових видань та загальноприйнятій міжнародній публікаційній етиці. У Реєстрі наукових видань України категорії А та Б включено понад 1300 видань, при цьому до DOAJ (Каталогу журналів відкритого доступу) входять лише 371 українське видання.

Для подолання цієї проблеми потрібно впроваджувати принципи, визначені Комітетом з етики публікацій Committee of Publication Ethics (COPE), зокрема Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing [8], у видавничу діяльність ЗВО. Роль бібліотеки в підвищенні публікаційної етики та академічної доброчесності в університеті передусім консультативна та методична.

Список використаних джерел

1. Журкович Т. Що таке «хижацькі» видання, і чому не потрібно вішати цей ярлик на всі журнали? // Наука та метрика. 2019. 07 серпня. URL: <https://nim.media/articles/shcho-take-khizhatski-vidannya-i-chomu-ne-potribno-vishati-tsey-yarlik-na-vsi-zhurnali>.
2. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 ; станом на 04 травня 2020 р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п#Text>.
3. Реєстр наукових видань України. URL: <http://nfv.ukrintei.ua/search?categorySearch%5B0%5D=a&categorySearch%5B1%5D=b&page=132>. (дата звернення: 07.04.2021).
4. Фіялка С. Б. Хижацькі журнали як загроза для науки, наукової комунікації та авторської репутації // Актуальні питання масової комунікації. 2018. Вип. 24. С. 37. URL: http://comstudies.org/wp-content/uploads/2019/04/CIMC_2018_no24_pp33-40.pdf.

5. Kisely S. Predatory journals and dubious publishers: how to avoid being their prey // BJPsych Advances. 2018. Vol. 25. Issue 2. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/bjpsych-advances/article/predatory-journals-and-dubious-publishers-how-to-avoid-being-their-prey/9CFB3429F20BDFF51055D929C6DCB1C4#box4>
6. Potential predatory and legitimate biomedical journals: can you tell the difference? A cross-sectional comparison / L. Shamseer, D. Moher, O. Maduekwe et al. // BMC Med. 2017. Vol. 15(1): 28. doi: 10.1186/s12916-017-0785-9.
7. Predatory publishing: Discussion document / Committee of Publication Ethics. 2019. doi: 10.24318/cope.2019.3.6
8. Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing / Committee of Publication Ethics. 2018. URL: https://publicationethics.org/files/Principles_of_Transparency_and_Best_Practice_in_Scholarly_Publishingv3.pdf.